

Roman Madecki

 <https://orcid.org/0000-0002-4859-2813>

Uniwersytet Masaryka
Brno, Czechy

Polonistyka zagraniczna: od czystej filologii do interdyscyplinarnych studiów polonoznawczych (na przykładzie polonistyki czeskiej)*

Polish Studies Abroad: From Pure Philology
to Interdisciplinary Polish Studies
(on the Example of Czech Polish Studies)

Abstract: In the academic year 2023/2024, Polish studies in Czech universities celebrated its 100th anniversary. In view of this important anniversary, it is worth outlining the history of the field, as well as its transformation and current status. The roots of Polish Studies interest in the Czech Republic go back to the late Enlightenment, i.e. the beginning of the Czech national revival. On university grounds, i.e. at Prague University, Polish studies emerged in the mid-19th century. The breakthrough moment, however, was the establishment of an independent Department of Polish Language and Literature in the academic year 1923/1924 at the Faculty of Philosophy of Charles University and Polish language lectureships at the universities in Brno and Bratislava. The direction, which was largely part of the unified Slavonic studies, was represented here for many years in the form of a foreign language course, to which classes in grammar, literary history, Slavic comparative studies and history were linked. However, the disintegration of the former Slavonic studies in the 1950s had negative consequences for the development of individual Slavonic philologies including Polish studies. After the political changes in Czechoslovakia, a long-term process of modernisation of the field of study took place from the 1990s onwards. It concerned the structure of studies, didactic methods and the enrichment of the offer of subjects in the fields of translation studies, business Polish, Central European issues, as well as law, economics and tourism. After 30 years of implementing the above-mentioned changes, Czech Polish studies has taken on the character of a broad-based Polish studies programme. A graduate of Polish studies is now not only an expert in Polish language and literature but also a specialist in the knowledge of Poland, its culture, economic and tourism potential and Czech-Polish relations.

Keywords: Polish studies, Slavonic studies, Czech Polish studies, Polish studies

Abstrakt: W roku akademickim 2023/2024 czeska polonistyka uniwersytecka obchodziła 100. rocznicę swojego powstania. W związku z tym ważnym wydarzeniem warto przedstawić co najmniej w zarysie zarówno historię kierunku, jak i jego

* Artykuł ukaże się równolegle w tomie *Filologia – od/nowa. Język, literatura, kultura w epoce cyfrowej*, red. T. Bilczewski, K. Górniak-Prasnal, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2025 [w druku].

przemiany oraz obecny stan. Korzenie zainteresowań polonistycznych w Czechach sięgają czasów późnego oświecenia, czyli początku czeskiego odrodzenia narodowego. Na gruncie uniwersyteckim, tzn. na praskim uniwersytecie, polonistka pojawiła się w połowie XIX wieku. Momentem przełomowym było jednak powstanie samodzielnej Katedry Języka i Literatury Polskiej w roku akademickim 1923/1924 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola oraz lektoratów języka polskiego na uniwersytetach w Brnie i Bratysławie. Kierunek, będący w dużym stopniu częścią jednolitych studiów slawistycznych, był tu reprezentowany przez długie lata w postaci lektoratu, do którego nawiązywały zajęcia z gramatyki, historii literatury, komparatystyki słowiańskiej i historii. Dezintegracja dawnej slawistyki w latach 50. XX wieku przyniosła jednak negatywne skutki dla rozwoju poszczególnych filologii słowiańskich łącznie z polonistyką. Po zmianach ustrojowych w Czechosłowacji od lat 90. XX wieku nastąpił długoterminowy proces modernizacji kierunku. Dotyczył on struktury studiów, metod dydaktycznych i wzbogacenia oferty przedmiotów w zakresie translatoryki, polszczyzny handlowej, problematyki środkowoeuropejskiej, a także prawa, ekonomii i ruchu turystycznego. Po 30 latach wdrażania powyższych zmian czeska polonistyka przybrała charakter szeroko zakrojonego polonoznawstwa. Absolwent polonistyki jest obecnie nie tylko znawcą języka polskiego i literatury, lecz także specjalistą w zakresie wiedzy o Polsce, jej kultury, potencjału ekonomicznego i turystycznego oraz stosunków czesko-polskich w kontekście co najmniej środkowoeuropejskim.

Słowa kluczowe: polonistyka, slawistyka, czeskie studia polonistyczne, polonoznawstwo

Korzenie zainteresowań polonistycznych w Europie Środkowej sięgają czasów późnego oświecenia. Wśród Słowian zachodnich okres ten kojarzy się przede wszystkim z początkiem systematycznych badań nad językami, literaturami i kulturami słowiańskimi. Poczucie tożsamości słowiańskiej, odrębności językowej i kulturowej stawało się ważną częścią świadomości społecznej, a w postaci ideologii słowiańskiej także integralnym składnikiem programów politycznych. Dla sytuacji panującej na ziemiach czeskich typowe było przeciwstawianie dwóch idei – słowiańskiej i germańskiej. Antagonizm czesko-niemiecki nie był co prawda zjawiskiem nowym, jednak nowy wymiar dało mu czeskie odrodzenie narodowe. Prekursor nowoczesnej historii czeskiej i jeden z czołowych przedstawicieli odrodzenia narodowego František Palacký (1798–1876) uważał, że historia Czech opiera się głównie na sporze ze światem niemieckim, czyli na przejmowaniu i odrzucaniu niemieckich form ustrojowych i sposobów bycia (Palacký, 1848: 12).

Wspomnianym novum, pojawiającym się w czasach czeskiego odrodzenia narodowego, było zaakcentowanie aspektu językowego. W tym kontekście można mówić o specyficznym czeskim lingwocentryzmie i sakralizacji języka. Stąd też bierze się określenie narodu czeskiego jako „nacji filologicznej” przez Pavla Josefa Šafaříka (1846: 85). Początkowo kulturę nowoczesną rzeczywiście formowano jako kulturę filologiczną,

przy czym filologia była jednocześnie podporządkowana ideologii narodowej (Macura, 2015: 50). W myśl idei odrębności Słowian i wzajemności słowiańskiej czescy badacze: Josef Dobrovský, Josef Jungmann i Pavel Josef Šafařík kształtowali naukową sławistykę. Czeska sławistyka od samego początku poświęcała uwagę – oprócz samej problematyki bohemistycznej – także tematyce paleosławistycznej, rusycystycznej i polonistycznej. Efektem badań polonistycznych była m.in. pierwsza naukowa gramatyka języka polskiego, wydana w 1839 roku przez Václava Hanke pod tytułem *Mluvnice jazyka polského podle Dobrovského*.

Trzeba tu jednak wspomnieć jeszcze o innym, pragmatycznym wymiarze czeskich zainteresowań polonistycznych. Mowa o potrzebie uzupełnienia leksyki nowoczesnej, głównie terminologii naukowej. Okres zastoju w rozwoju języka czeskiego spowodował bowiem duże luki w zasobie leksykalnym. Polszczyzna stała się wtedy jednym ze źródeł procesu modernizacyjnego, który objął nie tylko tworzenie nowych jednostek leksykalnych, lecz także zastępowanie germanizmów i internacjonalizmów neologizmami lub elementami pochodzenia słowiańskiego (Jedlička, 1948: 45–55). Polskie wpływy są ewidentne w pięciotomowym słowniku Josefa Jungmanna (*Slovník česko-německý*, 1835–1839), będącym podstawą nowoczesnej kodyfikacji zasobu leksykalnego. Dzieło, zawierające około 120 tysięcy haseł, było częściowo zainspirowane leksykonem Lindego. Z kolei jednym z doradców i recenzentów polskiego leksykografa był Josef Dobrovský. U Jungmanna znajdziemy łącznie 1064 wyrazy polskiego pochodzenia, z czego 262 jednostki to terminy, 802 jednostki mają zaś charakter nieterminologiczny (Orłóš, 1967: 108).

Początki czeskiej polonistyki uniwersyteckiej sięgają połowy XIX wieku i wiążą się przede wszystkim z Františkem Ladislavem Čelakovským (1799–1852) i Janem Pravoslavem Koubkiem (1805–1854). Čelakovský został mianowany profesorem sławistyki w Pradze w 1849 roku. Był w gruncie rzeczy pierwszym urzędującym profesorem tego kierunku, gdyż desygnowany w 1848 roku Šafařík z profesury zrezygnował. Čelakovský prowadził zarówno zajęcia z gramatyki porównawczej języków słowiańskich, jak i praktyczne ćwiczenia z języka polskiego. Od roku akademickiego 1849/1850 język polski i literaturę wykładał również

Jan Pravoslav Koubek, od 1839 roku profesor języka czeskiego i literatury, któremu później przyznano *venia docendi* także w zakresie polonistyki (Kudělka, Šimeček, Večerka, 1995: 96–99).

Wydarzeniem przełomowym było jednak powstanie samodzielnej Katedry Języka i Literatury Polskiej w roku akademickim 1923/1924 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola oraz lektoratów języka polskiego na Uniwersytecie Masaryka w Brnie i Uniwersytecie im. Komeńskiego w Bratysławie. Od tego momentu można mówić o czeskiej polonistyce instytucjonalnej. Koncepcja czeskiej polonistyki bazowała na modelu ukształtowanym jeszcze w czasach odrodzenia narodowego. Była to więc koncepcja w dużej mierze filologiczna. Na rozwój czeskiej slawistyki miała wpływ także definicja sformułowana na przełomie XIX i XX wieku przez Vatroslava Jagića (1838–1923), która zakładała, że slawistyka powinna koncentrować się na języku oraz powstających w tym języku wytworach duchowych (Kurz, 1970). Tak rozumiana slawistyka obejmuje badania językoznawcze, literaturoznawcze, badania nad tradycją oralną i niezbędnym tłem historycznym. Polonistyka była więc postrzegana jako część slawistyki, a slawistyka jako jedna z kluczowych dyscyplin humanistyki. Kierunek był na czechosłowackich uniwersytetach reprezentowany przez długie lata przede wszystkim w postaci lektoratów języka polskiego, do których nawiązywały zajęcia z gramatyki normatywnej i historii literatury polskiej, jak również szerzej zakrojone wykłady z komparatystyki słowiańskiej, ewentualnie wykłady z zakresu historii i folklorystyki.

Tendencje odśrodkowe w czeskiej slawistyce w latach 50. XX wieku, wywołane przede wszystkim procesem „usamodzielnienia” rusycystyki, prowadziły do rozpadu uniwersyteckich instytutów slawistyki i pierwotnych form kształcenia slawistycznego. Na skutek tego nie zostały w pełni wdrożone koncepcje profesorów Miloša Weingarta i Matii Murki (z pochodzenia Słoweńca). Weingart proponował, by kierunki slawistyczne rozwijać nie według skostniałego modelu filologii klasycznej, ale zgodnie z ich własnymi potrzebami, celami i kierunkami. Taki rozwój badań i edukacji slawistycznej zakładało także Praskie Koło Lingwistyczne. Murko twierdził zaś, że kierunki slawistyczne powinny poświęcać

uwagę – oprócz języka i literatury – także historii, sztuce i muzyce, filozofii, prawu, antropologii itp. (Kudělka i in., 1977: 17–26).

Po zmianach ustrojowych w Czechosłowacji na przełomie lat 80. i 90. XX wieku nastąpiła także odbudowa kierunków slawistycznych. Na uniwersytetach przywrócono dawne instytuty czy katedry slawistyki. Kierunki slawistyczne z wyjątkiem bohemistyki zintegrowano w sensie instytucjonalnym, zachowując jednak ich samodzielność. Ten formalny proces zakończył okres nieustannego przesuwania polonistyki pomiędzy różnymi katedrami. Modernizacja dotyczyła struktury studiów, metod dydaktycznych i wzbogacenia oferty przedmiotów. Oprócz tradycyjnych studiów dwukierunkowych uruchomiono także studia jednokierunkowe, dostosowano naukę języka polskiego do europejskich standardów nauczania języków obcych oraz wprowadzono szereg nowych przedmiotów. W wielu placówkach polonistycznych otwarto jednocześnie nowe kierunki polonistyczne – albo oparte na translatoryce, polszczyźnie biznesowej bądź problematyce środkowoeuropejskiej, albo też łączące filologię polską z dyscyplinami pozafilologicznymi (Madeccki, 2014: 264–267).

Ostatnia faza modernizacji czeskiej polonistyki w związku z przemianą tradycyjnych kierunków w nowe programy kształcenia miała miejsce mniej więcej pięć lat temu. Na Uniwersytecie Masaryka wprowadzono zupełnie nowy program licencjacki: studia polskie, z dwiema specjalizacjami. Specjalizacja polskie studia kulturowe koncentruje się, oprócz języka i literatury, na tłumaczeniu artystycznym, polskiej kulturze i dziedzictwie narodowym oraz ruchu turystycznym. Specjalizacja język polski w sferze działalności gospodarczej i handlu oferuje zaś zajęcia z języka biznesu, praktyczne ćwiczenia translatorskie oraz podstawy prawa, ekonomii, geografii ekonomicznej i technologii informacyjnych. Taka koncepcja studiów polonistycznych daje absolwentom większe szanse na rynku pracy.

Po 30 latach wdrażania zmian można powiedzieć, że czeską polonistykę gruntownie przebudowano lub po prostu zbudowano od nowa. Filologii jednak nie wyrugowano – jest ona czynnikiem integrującym wszystkie dyscypliny składające się na obecne polonoznawstwo.

Absolwent polonistyki jest dziś nie tylko znawcą języka polskiego i literatury, lecz także specjalistą w zakresie wiedzy o Polsce, jej kultury, potencjału ekonomicznego i turystycznego oraz stosunków czesko-polskich w kontekście co najmniej środkowoeuropejskim. Wyjście poza granice filologii może przywrócić zainteresowanie polską problematyką. Zresztą wspomniani twórcy czeskiej koncepcji studiów slawistycznych już w okresie międzywojennym wzywali do przekroczenia granic tzw. czystej filologii.

Literatura

- Jedlička A., 1948, *Josef Jungmann a obrozenská terminologie literárně vědná a linguistická*, Česká akademie věd a umění, Praha.
- Kudělka M. i in., 1977, *Československá slavistika v letech 1918–1939*, Historický ústav, Praha.
- Kudělka M., Šimeček Z., Večerka R., 1995, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Historický ústav, Praha.
- Kurz J., 1970, *Slavistika v období Jagičově a Gebauerově*, w: *Symposium o dějinách slavistiky (Štířín u Benešova 15.–17.9.1967)*. *Práce z dějin slavistiky I*, red. J. Kurz, Univerzita Karlova, Praha, s. 69–73.
- Macura V., 2015, *Znamení zrodu a české sny*, Academia, Praha.
- Madecki R., 2014, *Historia, współczesność i przyszłość brneńskiej polonistyki, czyli od filologii do studiów polskoznawczych*, w: *Proměny polonistiky. Tradice a výzvy polonistických studií*, red. M. Benešová, R. Rusin Dybalska, L. Zakopalová, Univerzita Karlova, Praha, s. 261–267.
- Orłós Z.T., 1967, *Zapożyczenia polskie w słowniku Jungmanna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Palacký F., 1848, *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě*, Svazek 1, České Museum, Praha.
- Šafařík P.J., 1846, *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, Kronberger a Řivnáč, Praha.

ROMAN MADECKI – PhD, Institute of Slavic Studies, Faculty of Philosophy, Masaryk University, Brno, Czech Republic / dr, Instytut Slawistyki, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet Masaryka, Brno, Czechy.

Polish and Bohemian linguist, head of Polish Studies at the Institute of Slavonic Studies, Masaryk University, Brno. Research interests: descriptive grammar of the Polish language, general and comparative linguistics, text and discourse theory, translation studies. Author of: *Myślę, więc mówię. Tekst – dyskurs – szyftery – gatunki mowy* [I Think, Therefore I Speak. Text – Discourse – Shifters – Genres of Speech] (Brno 2006), *Česká Polonistická Studia. Tradice a Současnost* (with R. Baron; Praha 2014), *Česká (a Slovenská) Univerzitní Polonistika do Roku 1939. Od Polonofilství k Systematickému Bádání o Dějinách Polského Jazyka a Literatury* (with R. Baron and R. Rusin Dybaska; Praha 2023).

Polonista i bohemista, językoznawca, kierownik Studiów Polskich w Instytucie Slawistyki Uniwersytetu Masaryka w Brnie. Zainteresowania badawcze: gramatyka opisowa języka polskiego, językoznawstwo ogólne i porównawcze, teoria tekstu i dyskursu, translatoryka. Autor m.in. opracowań książkowych: *Myślę, więc mówię. Tekst – dyskurs – szyftery – gatunki mowy* (Brno 2006), *Česká polonistická studia. Tradice a současnost* (z R. Baronem; Praha 2014), *Česká (a slovenská) univerzitní polonistika do roku 1939. Od polonofilství k systematickému bádání o dějinách polského jazyka a literatury* (z R. Baronem i R. Rusin Dybaską; Praha 2023).

E-mail: madecki@phil.muni.cz